

Etnografinės medžiagos rinkimo priemonių kalendorinių švenčių tema raidos tendencijos

ASTA VENSKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas

El. paštas: a.venskiene@hmf.vdu.lt

Tyrimo objektas – Lietuvoje XX–XXI a. 1-ajame dešimtmetyje sudarytos priemonės (programos, anketos, klausimynai) etnografinėi medžiagai apie kalendorines šventes rinkti. Tikslas – atlikti išspausdintų etnografinės medžiagos rinkimo priemonių apie kalendorines šventes kiekybinės kaitos ir kokybės analizę. Darbe naudojami dokumentų (programų, klausimynų, anketų) analizės, aprašomasis, lyginamasis, interpretacinis metodai. Atlikus etnografinės medžiagos rinkimo priemonių analizę, paaiškėjo, kad pirmosios teminės anketos medžiagai apie kalendorines šventes rinkti buvo išspausdintos XX a. 4-ajame dešimtmetyje, nors atskirų klausimų apie kalendorines šventes galima rasti anksčiau išspausdintose etnografinės medžiagos rinkimo priemonėse. Sovietmečiu etnografinių medžiagos rinkimo priemonių apie kalendorines šventes buvo mažai. Pirmoji šia tema publikuota priemonė pasirodė 1982 m. Daugiausia klausimynų, anketų, skirtų etnografinėi medžiagai apie kalendorines šventes rinkti, sudaryta Atgimimo ir nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu – 1989–2007 m.

Raktažodžiai: kalendorinės šventės, etnografinės medžiagos rinkimo priemonės, programos, klausimynai, anketos

Vienas pagrindinių etnologinių tyrimų šaltinių yra duomenys, surinkti lauko tyrimų metu. Juos atliekant dažniausiai vadovaujama iš anksto paruoštomis medžiagos rinkimo priemonėmis (klausimynais, anketomis ir pan.), kurių sudarymas priklauso nuo duomenų rinkimo (tyrimo) tikslų, metodinių autoriaus nuostatų. Etnografinės medžiagos rinkimo priemonėje suformuluoti klausimai lemia surinktos medžiagos pobūdį. Etnografų, etnologų, antropologų ir kitų sričių tyrėjų darbe plačiai naudojami klausimynai. Anot Victorio C. de Muncko, klausimynai yra dažniausiai socialiniuose moksluose naudojamas metodas renkant informaciją iš žmonių apie juos pačius. Svarbiausia klausimynų efektyvumo ir populiarumo priežastimi laikoma tai, kad visi informantai turi atsakyti į lygiai tokius pat klausimus, todėl galima manyti, kad jų atsakymų variacijos atspindi individų ar grupių tikėjimų, pažiūrų, vertybių bei kitokius skirtumus [7, 116]. Vadovaujantis tinkamai sudarytais klausimynais, surinktus ir apdorotus duomenis galima palyginti [2, 251], todėl jie laikomi patikimu duomenų rinkimo metodu. Anot J. Mardosos, Lietuvoje dauguma priemonių, skirtų medžiagai rinkti, buvo klausimynai, naudoti interviu būdu apklausiant medžiagos pateikėjus, todėl absoliuti dauguma duomenų sukaupta naudojantis būtent šiuo metodu

[26, 36]. Žinoma, etnografinė medžiaga buvo renkama pasitelkus ir kitus metodus, tačiau laikantis anksčiau išdėstytos pozicijos, kad dauguma duomenų surinkta naudojant klausimynus, manyčiau, yra prasminga atlikti jų analizę, nes klausimynų tam tikromis temomis buvimas ar nebuvimas, jų gausa iš dalies atspindi ir etnografinės medžiagos rinkimo, tyrimų tendencijas.

Klausimynai, kaip priemonė etnografinėi medžiagai rinkti, Lietuvoje naudoti nuo XIX a. pradžios (1) ir, anot A. Čepaitienės, yra nusistovėjusi metodologinė taisyklė [5, 43]. Tačiau Lietuvoje etnografinės medžiagos rinkimo priemonės vadintos įvairiai ir pavadinimas ne būtinai buvo susijęs su jų sudarymo metodika. Kaip pastebėjo J. Mardosa, dažnai bet koks klausimų rinkinys vadinamas anketa. Klausimynai ir anketos buvo sudaromi labai panašiai arba jų sudarymo metodika buvo visiškai tokia pati, skirtingi buvo tik duomenų rinkimo būdai [26, 7]. Straipsnyje nesigilinsime į medžiagos rinkimo priemonės pavadinimo ir jos struktūros atitiktis, metodikos specifiką, naudosime tokį pavadinimą, koks pateikiamas analizuojamame leidinyje. Pažymėtina, kad po Antrojo pasaulinio karo iki XX a. 10-ojo dešimtmečio medžiagos rinkimo priemonės leidiniuose dažniausiai vadintos anketomis.

Kadangi yra sudaryta daug įvairios tematikos medžiagos rinkimo priemonių ir visas jas viename straipsnyje būtų sudėtinga aptarti, autorė analizei pasirinko tik skirtas etnografinėi medžiagai apie kalendorines šventes rinkti. Taigi, šio tyrimo objektas – Lietuvoje XX–XXI a. 1-ajame dešimtmetyje sudarytos priemonės (programos, anketos, klausimynai) etnografinėi medžiagai apie kalendorines šventes rinkti. Analizei naudotos tik publikuotos priemonės (2). Daugiausia dėmesio bus skiriama XX a. II pusėje – XXI a. pradžioje išleistų priemonių analizei, tačiau aptarsiu ir XX a. I pusėje išleistas programas, kurios parodo to laikmečio sampratą apie duomenų rinkimą. Žinoma, daugelis jų savo struktūra, iš dalies tikslais, skiriasi nuo XX a. II pusės teminių klausimynų. Programų struktūra būna ne vienišą. Jose persipina medžiagos rinkimo nurodymai, temos ir trumpi konkretūs teiginiai, kurie gali būti formuluojami ir kaip klausimai pateikėjams, pavyzdžiui, „Bičių kuopimas (Bičiuliai). Kaip ir kuo smilkoma, kame ugnis užgeso. Kokios formos koriai ir ką reiškia“ [13, 415]. Tokias programas reiktų laikyti ne tik tyrimų gairėmis, bet ir vadovu medžiagai rinkti, medžiagos rinkimo priemone. Programos ir medžiagos rinkimas, remiantis jomis, manyčiau, iš dalies primena šiandien plačiai naudojamą etnografinių apklausų formą – iš dalies sustruktūrintus interviu, kai duomenų rinkėjas turi kelis pagrindinius klausimus, tačiau, priklausomai nuo atsakymų, gali būti nukrypstama ir gilinama į papildomą informaciją [5, 35].

Darbo tikslas – atlikti išspausdintų etnografinės medžiagos rinkimo priemonių apie kalendorines šventes kiekybinės kaitos ir kokybės analizę. Uždaviniai – išanalizavus etnografinės medžiagos rinkimo priemonių bibliografinius aprašus, atskirai publikuotus etnografinius klausimynus bei jų rinkinius, nustatyti medžiagos rinkimo priemonių kūrimo tendencijas bei kaip XX–XXI a. 1-ajame dešimtmetyje keitėsi jų skaičius; atkreipti dėmesį į klausimynų sudarymo, klausimų formulavimo, pateikimo principus.

Darbe naudojami dokumentų (programų, klausimynų, anketų) analizės, aprašomasis, lyginamasis, interpretacinis metodai.

- (1) Klausimynai, kaip duomenų rinkimo priemonė, žinomi nuo XVIII a. pab. Jų atsiradimas siejamas su Johno Howeverio atliktu išsamiu britų kalėjimų tyrimu [2, 251–252].
- (2) Autorė neturėjo tikslo suregistruoti visas kalendorinių švenčių tema sudarytas medžiagos rinkimo priemones. Ir vargu ar tai apskritai įmanoma, nes daugelis klausimynų plito rankraštiniais variantais. Jie niekada nebuvo atspausdinti ir tiesiog neišliko.

Pagrindiniai straipsnio rašymo šaltiniai yra nuo XX a. 5-ojo dešimtmečio V. Miliaus publikuotos etnografinių anketų bibliografinės rodyklės; įvairios metodinės rekomendacijos kraštotyrininkams, kuriose buvo spausdinamos ir etnografinės medžiagos rinkimo priemonės; Istorijos instituto Etnografijos (nuo 1996 m. Etnologijos) skyriaus tyrėjų sudaryti „Etnografinių klausimynų lapai“; pavieniai atskirų tyrėjų klausimynai ir etnografinių klausimynų rinkiniai.

Klausimynų, anketų etnografiniai medžiagai rinkti kūrimo istoriją XIX–XX a. išsamiai išanalizavo J. Mardosa [26, 6–38] (šiam leidinyje taip pat yra ir įvairių autorių sudarytų etnografinių klausimynų pavyzdžių). Minėtas autorius aptarė metodinių ir medžiagos rinkimo priemonių kūrimo ištakas, klausimynų ir anketų sampratą bei metodinius jų skirtumus [26, 7].

Etnografinių šaltinių rinkimo programos aptartos Rasos Paukštytės-Šaknienės, Vidos Savoniakaitės, Danguolės Svidinskaitės, Žilvyčio Šaknio, Irmos Šidiškienės straipsnyje „Lietuvos etnologijos šaltinių klasifikacija“. Daugiausia dėmesio skiriama J. Balio sudarytų „Tautosakos rinkėjo vadovų“ analizei [45, 46]. Nors vadovai skirti tautosakinei medžiagai rinkti, tačiau, anot autorių, „tikėjimai – tiek etnologijos, tiek tautosakos objektas“ [35, 15], todėl jie reikšmingi ir etnologams. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje sudarytų medžiagos rinkimo programų santykiui su etnologijos šaltinių klasifikacija atskleisti. Anot autorių, programą „galima laikyti pirmosiomis gimstančios etnologijos ir gretimų mokslų klasifikacijomis“ [35, 15].

I. R. Merkienė knygoje „Šiokiadienių ir šventadienių etnografija“ [44, 11–41] pristatė etnografinės medžiagos rinkimo metodiką, aptarė objektų ir pateikėjų atranką bei duomenų fiksavimo būdus, etnografinių klausimynų sudarymo pagrindus. V. Savoniakaitė straipsnyje „Apie Lietuvos etnologijos istoriją“ aptarė ir etnografinės medžiagos rinkimo bei klausimynų sudarymo temą. Anot autorės, sovietmečiu klausimynai buvo sudaromi remiantis pozityvizmo metodologija, kuri „formavo mokslininkų siekį sukaupti pakankamai objektyvių, patikimų duomenų, kad būtų galima kurti, pritaikyti ar patvirtinti mokslines hipotezes ar teorijas“ [39, 62]. Apie naudotų analizės metodų įtaką etnografiniams lauko tyrimams bei klausimų formulavimo pobūdžiui rašoma ir kitame minėtos autorės straipsnyje [40, 61–72].

Analizuodamas iniciacinius ir kalendorinius jaunimo papročius Mažojoje Lietuvoje ir Žemaitijoje Ž. Šaknys trumpai apžvelgia ir kalendorinių papročių tyrinėjimo istoriją. Autorius akcentuoja programų praktinę naudą renkant etnografinę medžiagą ir teigia, kad Prano Būtėno „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa“ buvo prieinama tik nedidelei medžiagos rinkėjų grupei, o daugiau duomenų apie kalendorines šventes surinkta tik naudojantis Jono Balio sudarytais tautosakos rinkėjo vadovais [43, 83–85].

A. Čepaitienė, apibendrinama kitų autorių, rašiusių etnografinės medžiagos rinkimo tema, darbus, iškėlė Lietuvos etnologų požiūrio į etnografinio aprašo vertę, jo santykio su tikrove klausimus. Svarstoma, ar įmanoma etnografiniame pasakojime atmintį aiškiai atskirti nuo dabarties [5, 39–46].

ETNOGRAFINĖS MEDŽIAGOS APIE KALENDORINES ŠVENTES RINKIMO PRIEMONĖS IKI ANTROJO PASAULINIO KARO

Kaip jau minėta, XX a. I pusėje sudarytos programos savo struktūra skiriasi nuo teminių klausimynų, tačiau tuo metu jomis vadovaujantis buvo vykdoma etnografinė veikla, renkami etnografiniai duomenys. Tiesa, griežtos skirties tarp mokslo sričių nebuvo – vienoje

programoje galėjo būti klausimai iš etnografijos, folkloro, kartais archeologijos, gamtos ir kitų sričių. Tiesiog stengtasi surinkti kuo daugiau informacijos apie Lietuvą, jos praeitį.

Neprisklausomos Lietuvos tarp dviejų karų laikotarpiu programos buvo ne tik leidžiamos atskirais leidiniais, bet ir platinamos spaudoje, kad būtų labiau prieinamos žmonėms. Tikėtasi, jog išsilavinusi visuomenės dalis, ypač mokytojai, gimnazistai, studentai, jaunieji ūkininkai, aktyviai įsijungs į tautotyros darbą, vadovaudamiesi publikuotais metodiniais nurodymais bei medžiagos rinkimo priemonėmis. Gana daug įvairių metodinių nurodymų, medžiagos rinkimo priemonių – *instrukcijų, patarimų, programų* yra paruošęs Ignas Končius [32, 25–26]. Tačiau kalendorinėms šventėms juose skiriama mažai dėmesio. Kaip pavyzdį paanalizuosime I. Končiaus „Programą etnografijos medžiagai rinkti“, paskelbtą laikraštyje „Švietimo darbas“. Anot autoriaus, jis šią programą sudarė „Dotnuvos Žemės Ūkio Technikumo moksleivių kuopelei „Gimtajam kraštui tirti“ [13, 411–417]. Programa yra gana plati, užima 6 laikraščio puslapius. Temos suskirstytos į tris stambius skyrius su daugybe vienas kitą papildančių poskyrių. Pirmasis skyrius vadinasi „Medžiaginė kultūra“, kuriame pateikiamos temos apie gyvenamąją sodybą, jos pastatus, ūkį, daržus ir t. t. (21 tema) (3). Antrajame skyriuje „Dvasinė kultūra“ sugrupuotos temos apie folklorą bei liaudies mediciną (47 temos). Trečiasis skyrius pavadintas „Papročiai. Teisė. Socialinis klausimas“ (37 temos). Šio skyriaus pirmajame poskyryje „Papročiai ir apeigos“ randame vieną temą, susijusią su kalendorinėmis šventėmis. Autoriaus manymu, reiktų aprašyti „Kalėdų, Užgavėnių, Velykų (nuo kalnų važinėjimas, ratas ant ledo; „morė“, supynės), Žolių šventės, Visų Šventų (Vėlių diena); Kryžiaus dienų, Kūčių“ papročius [13, 415]. Matome, kad dauguma aptartų švenčių yra didžiosios metinės šventės, kurios programos sudarymo laiku (išleista 1923) buvo plačiai švęstos. Po trijų švenčių pavadinimų skliaustuose išvardyti šventiniai elementai, daugiausia būdingi Užgavėnėms. Lieka neaišku, kokių pagrindu, kodėl autorius atrinko būtent šias septynias kalendorines šventes ir siūlė apie jas rinkti etnografinę medžiagą. Siekiant įtraukti jaunus ūkininkus rinkti etnografinę, tautosakinę medžiagą buvo organizuojami konkursai. Būtent tokiam konkursui I. Končius sudarė „Ūkiškosios tautosakos rinkimo programą“ [14]. Knygelėje pateikti metodiniai nurodymai, kaip rinkti, kur siųsti medžiagą, išdėstomos konkurso sąlygos. Programą sudaro 137 klausimai, du iš jų netiesiogiai susiję su kalendorinėmis šventėmis. Šventės čia vaidina pagalbinį vaidmenį siekiant išsiaiškinti sėjos pradžią, ūkininkų laiko sampratą. I. Končiaus sudarytų programų tikslas – patarti, kaip rinkti etnografinę medžiagą, kokiomis temomis, ko klausti žmonių. Kai kurios jo sudarytos programos, pavyzdžiui, jau minėta „Ūkiškosios tautosakos rinkimo programa“ savo struktūra nesiskiria nuo klausimyno. Programų klausimų ar temų pobūdį tikriausiai lėmė nuostata, kad pirmiausia reikia užfiksuoti nykstančias kultūros realijas. Kalendorinių švenčių I. Končius, matyt, nelaiškė nykstančiomis, todėl medžiagai apie jas rinkti neskyrė daug dėmesio.

Lenkams tuomet priklausiusiame Vilniaus Stepono Batoro universitete 1924 m. buvo įsteigtas Etnologijos institutas, kurį sudarė Etnologijos katedra ir Etnografijos muziejus [42, 102–103]. Instituto įkūrėja profesorė C. Baudouin de Courtenay-Ehrenkretzowa vadovosi aprašomąja-stebėjimo metodika ir svarbiausiu instituto tikslu laikė buvusios LDK ir gretimose teritorijose vykdomus tyrinėjimus bei muziejui renkamus artefaktus. Tam tikslui buvo sudaromos lauko tyrimų anketos [6, 100]. C. Baudouin de Courtenay-Ehrenkretzowos lenkų kalba parengtuose nurodymuose [48] šiek tiek dėmesio skiriama ir kalendorinėms

(3) Autorius naudoja labai painią numeraciją (romėniškus ir arabiškus skaičius, didžiąsias ir mažąsias raides), kartais keli klausimai ar teiginiai žymimi vienu numeriu, todėl sunku pasakyti tikslų klausimų skaičių.

šventėms. Skyriuje apie dvasinę kultūrą išskirtame poskyryje „Bažnytinės, šeimos, žemdirbystės ir kitos apeigos“ yra nurodymai rinkti žinias apie Trijų karalių, Apreiškimo Marijai, Šv. Jurgio, Šv. Jono ir kitas šventes [48, 26–27].

Remdamasis lietuvių, latvių, rusų ir kitų šalių patirtimi, plačiausią folkloro ir etnografinės medžiagos rinkimo programą sudarė P. Būtėnas. Pratarėje teigiama, kad „tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa“ sudaryta siekiant palengvinti etnografų darbą [25, 4]. Anot S. Skrodenio, „sudarymo ir klausimų apimties požiūriu“ – tai viena geriausių iki tol skelbtų lietuviškų programų [41, 18–19]. P. Būtėno sudarytoje programoje yra per pustrėčio tūkstančio klausimų iš įvairių kultūros sričių [25, 44–53]. Šią programą galime laikyti metodine priemone, kurioje pateikiami nurodymai, kaip reikia rinkti medžiagą bei pridedami teminiai klausimynai, daugelis kurių savo struktūra labai panašūs į šiuolaikinius, tačiau kartais tarp klausimų įsiterpia trumpi metodiniai nurodymai. Programą sudaro šešiolika skirtingo dydžio skyrių, kurių kiekviename yra po vieną ar kelis įvairaus dydžio klausimynus. Siekiama užrašyti žmonių turimas žinias apie geografiją, istoriją, renkami kalbiniai, folkloro, etnografiniai duomenys. Klausimai apie kalendorines šventes patalpinti plačiausiame savo apimtimi ir klausimų įvairove VIII skyriuje „Senovės dievai ir prietarai“, kuriame iš viso yra 1 256 klausimai, iš kurių 495 tiesiogiai skirti kalendorinėms šventėms [25, 76–140]. Skyriuje pateikiamais klausimais siekiama surinkti žinių apie ikirikščioniškosios lietuvių religijos elementus, dievus, mitines būtybes, įvairius burtus, prietarus, atliekamus maginius veiksmus ir pan. Klausimai apie kalendorines šventes pradedami nuo bendrų žinių – prašoma išvardyti bažnytinės šventes, išskirti „didžiąsias“ bei „mažąsias“ šventes, papasakoti apie tai, kaip per šventes žmonės rengiasi, puošia namus ir pan. Taip pat norima išsiaiškinti ikirikščioniškųjų ir krikščioniškųjų švenčių sąsajas (klausimai 704–724). Toliau (725–1 183) klausimai apie šventes išdėstyti pagal kalendorinius mėnesius pradedant nuo sausio. Kiekvieną mėnesį išskiriama po kelias, anot autoriaus, „ypatingesnes dienas“, tačiau medžiagos rinkėjai raginami neapsiriboti vien siūlomomis šventėmis, bet kaupti duomenis ir apie kitas „aptiktas“ šventes [25, 111]. Užbaigiama taip pat, kaip ir pradedama, bendrais klausimais apie švenčių trukmę, ką žmonės vadina švente, tarpušvenčiu, pusšventėmis bei prašoma paaiškinti kitus, su kalendorinėmis šventėmis susijusius, terminus. Klausinama apie darbinės drausmės laikymąsi per šventes, kokias šventes švėsdavo atskirų profesijų žmonės ir pan. Baigiamieji klausimai išdėstyti poskyryje „Šventadieniai, tarpušvenčiai, pusšventė ir kitkas“ (klausimai 1 184–1 201).

Sausio mėnesį išskirtos keturios šventės – *Naujieji metai* (6 klausimai), *Trijų karalių diena* (7 klausimai), *Šv. Antano diena* (16 klausimų), *Šv. Marijos sužiedavimas* (3 klausimai) [25, 111–113] (4). Kaip matome, daugiausia klausimų skirta Šv. Antano dienai. Pirmiausia, kaip kalbant ir apie visas kitas šventes, stengiamasi išsiaiškinti vietinį (tarmiškąjį) pavadinimą, jei šventė susijusi su konkrečiu šventuoju, to šventojo globojamas ūkio sritis, per šventes atliekamas apeigas, draudimus, spėjimus. Nemažai dėmesio skiriama vardadienio iškilimėms. Siekiama išsiaiškinti, kaip apskritai „senovėje“ švėsdavo (ar švėsdavo) vardadienius. Medžiagos rinkėjams patariama klausinėjant pirmiausia rinkti prisiminimus apie praeitį ir tik po to užrašyti informaciją apie gyvenamojo laikotarpio realijas: „Reikia įsidėmėti, kad dabar tai jau švenčių taip nebešvenčia, kaip senovėje. Todėl ypačiai tyrinėtojas visur privalo turėti senovę galvoje ir tik paskiau dabartį“ [25, 113].

Vasario mėnesį dėmesio sulaukė penkios šventės: *Grabnyčios* (12 klausimų), *Šv. Agotos diena* (6 klausimai), *Užgavėnės(nios)* (15 klausimų), *Pelenų diena* (9 klausimai), *Šv. Motiejaus*

(4) Klausimų skaičius čia ir kitur tekste nurodomas skaičiuojant leidinyje nurodytus klausimų numerius.

diena (4 klausimai) [25, 113–115]. Užgavėnių ir Pelenų dienos klausimai susiję pagal temą. Kreipiamas dėmesys į tai, kokią maistą šiomis dienomis valgydavo, žaidimus žaisdavo, kaip linksmindavosi, kokių draudimų bei prietarų laikėsi. Lygindami P. Būtėno sudarytą klausimyną apie Užgavėnes su kitais tokio pobūdžio klausimynais, ypač sudarytais XX a. II puseje, matome, kad P. Būtėnas visiškai neklausia apie persirengėlius, kaukes ir pan., o vėlesniuose klausimynuose visada rasime tokių pasiteiravimų, kartais jie yra vyraujantys.

Kovo mėnesį išskiriamos šešios šventės: *Šv. Kazimiero* (3 klausimai), *Šv. Gertrūdos* (8 klausimai), *Šv. Juozapo* (7 klausimai) dienos. Kovo 21 d. vadinama *Gyvulių diena* (3 klausimai), kaip šventė išskiriama *Kovo 22 diena* (4 klausimai) [25, 115–117]. Daugiausia klausama apie *Šv. Marijos dieną* (12 klausimų). Apibendrinant visų kovo mėnesį paminėtų švenčių klausimus, galima teigti, kad dažniausia klausama apie įvairių darbų draudimus ir kas gali nutikti, jeigu jų nesilaikysi, orų spėjimus, įvairius maginius veiksmus siekiant pagausinti derlių ir pan.

Balandžio mėnesį klausimai pateikiami apie aštuonias šventes: *Pirma aprilis* (3 klausimai), *Verbų diena* (7 klausimai), *Didžioji savaitė* (1 klausimas), *Didysis penktadienis* (10 klausimų), *Velykos* (34 klausimai), *Atvelykis* (9 klausimai), *Jurginės* (19 klausimų) ir *Balandžio 30 diena*, kuriai suformuluoti 3 klausimai [25, 117–121]. Autorius daug dėmesio skiria įvairiems burtams, prietarams, atliekamiems minėtų kalendorinių švenčių metu, susitelkia į tam tikrus šventės elementus, nesiekdamas užfiksuoti išsamaus, vientiso pasakojimo apie šventės eigą. Taip pat norima užrašyti kuo senesnius, su ikirikščioniškąja kultūra susijusius elementus, pvz., vienas iš klausimų apie Jonines: „Kuri šventė senovėje šiai šventei atitiko?“ [25, 120].

Gegužės mėnesį išskirtos keturios šventės. Iš pradžių autorius pateikia tris klausimus apie šį mėnesį sėjamus, sodinamus augalus ir avių kirpimą. Apie šventes pradeda klausiti nuo *Šv. Stanislovo dienos* (2 klausimai), toliau pateikiami klausimai apie *Kryžiaus dienas* (12 klausimų), *Šv. Urbono dieną* (1 klausimas) ir *Šeštines* (1 klausimas) [25, 121–122]. Klausama apie minėtų šventinių dienų sąsajas su ūkine veikla, ar žmonės per Kryžiaus dienas neatlieka apeigų, „neturi tam tikrų pažiūrų“, kurios nedera su krikščioniškuoju mokymu, kaip buvo einama į kapus, ką ten žmonės veidavo ir pan.

Birželio mėnesį išskirtos septynios šventės: *Sekminės* (4 klausimai), *Šv. Vito diena* (2 klausimai), *Dievo kūno* (3 klausimai), *Joninių išvakarės* (34 klausimai), *Joninės* (10 klausimų), *Septynių brolių miegančių diena* (27 d.) (4 klausimai), *Petrinės* (6 klausimai) [25, 122–126]. Kaip matome, didžiausias dėmesys skiriamas Joninėms. Ši šventė skaidoma į dvi dienas. Klausimų sudarytoją labiausiai domino Joninių dienos išvakarės. Siekiama surinkti ne tik etnografinių, bet ir folkloro duomenų. Klausama, kokios dainos apskritai dainuojamos Joninių išvakarėse, kokias dainuodavo atliekant tam tikrus apeiginius veiksmus, kokių pasakų, padavimų žmonės žino apie paparčio žiedą ir pan. Taip pat klausama apie įvairias apeigas, burtus, vaistažolių rinkimą, raganavimą ir kt. Klausimai apie Joninių dieną (24 d.) – Joninių išvakarių klausimų tąsa. Teirujamasi apie jonvabalius ir jų naudą gydymui, raganų suaktyvėjimą ir pan.

Liepos mėnesį išskiriamos penkios šventės: *Šv. Marijos aplankymas* (4 klausimai), *Septynių brolių mieg. diena* (10 d.) (3 klausimai), *Škaplierna* (4 klausimai), *Šv. Jokūbo diena* (4 klausimai), *Šv. Onos diena* (9 klausimai) [25, 126–127]. Kaip matome, apie paminėtas šventes formuluojama tik po kelis klausimus, siekiama išsiaiškinti įvairius prietarus, tikėjimus, susijusius su pirmuoju derliumi, ūkio darbais, orų spėjimu ir pan. Tik du apie *Šv. Onos dieną* pateikti klausimai yra konkrečiai susiję su šia švente. Kitais klausimais siekiama sužinoti apie griaustinį, žaibą ir su tuo susijusius tikėjimus.

Rugpjūčio mėnesį taip pat išskiriamos penkios šventės: *Šv. Marijos Snieginės diena* (4 klausimai), *Šv. Lauryno diena* (10 klausimų), *Žolinė* (5 klausimai), *Baltramiejaus diena* (4 klausimai), *Šv. Jono galvos nukirtimas* (3 klausimai) [25, 127–128]. Pradžioje suformuluoti bendri klausimai apie ugnį, o toliau pereinama prie klausimų, skirtų konkrečiom kalendorinėm šventėm. Daugiausia dėmesio skiriama Šv. Lauryno dienai, siekiama atskleisti šios dienos sąsajas su ugnimi, jos gerbimu, teiraujamosi, ar girdėjo buvus „ugnies motiną“ [25, 127]. Dauguma klausimų apie kitas šventes susiję su ūkine veikla, pirmuoju derliumi, arba tiesiog domimasi, ką žmonės žino apie šventę, ar ji reikšminga, pavyzdžiui, ar reikšminga Šv. Jono galvos nukirtimo diena.

Spalio mėnesį išskiriamos keturios šventės: *Angelių sargų diena* (3 klausimai), *Rožančiava* (3 klausimai), *Dievų dienos* (9 klausimai), *Simijudai (Simajudas)* (3 klausimai) [25, 129–130]. Daugiausia klausimų suformuluota apie Dievų dienas. Norima surinkti duomenų apie tai, kada prasideda ir kada baigiasi šios dienos, ką žmonės jų metu veikia, kokie galiojo draudimai, kas nutikdavo jų nesilaikant ir pan. Kitų švenčių metu, matyt, kiek ženklusių apeigų nebuvo atliekama arba klausimų sudarytojas jų nežinojo, todėl tiesiog klausama: ar žmonės žino kokių apeigų, prietarų, kaip jie tą šventę vadina ir pan.

Lapkričių išskiriamos septynios šventės: *Visų Šventųjų diena* (2 klausimai), *Vėlinės (Zadūšnosios)* (8 klausimai), *Šv. Elžbietos diena* (1 klausimas), *Šv. Martyno išvakarių diena* (6 klausimai) ir *Šv. Martyno diena* (4 klausimai), *Šv. Kotrynos diena* (3 klausimai), *Šv. Andriejaus diena* (2 klausimai) [25, 130–132]. Daugiausia pateikiama klausimų apie Vėlines. Beveik visais klausimais siekiama surinkti medžiagą apie vėles, jų vardus, elgesį, apsilankymą pas gyvuosius, maitinimą. Palyginti daug dėmesio skiriama Šv. Martyno dienai. Klausama apie šventės išvakarėse atliekamus apeiginius veiksmus, mįslių minimą, tam tikrų valgių draudimą ir šios dienos sąsajas su Kotrynos bei Andriejaus dienomis.

Gruodžio mėnesį išskiriamos septynios šventės: *Šv. Barboros diena* (2 klausimai), *Šv. Mikalojaus diena* (8 klausimai), *Šv. Marijos nekalto prasidejimo diena* (2 klausimai), *Šv. Liucijos (Lucės) diena* (2 klausimai), *Kūčios (arba Kūčia)* (24 klausimai), *Kalėdos* (6 klausimai), *Naujųjų Metų priešvakaris* (12 klausimų). Po Naujųjų metų atskirai išskirta *Gavėnia* (8 klausimai) [25, 132–135]. Šv. Mikalojaus dienos skirti klausimai dėmesį sutelkia į „šeimos“ išleidimą, atsisveikinimą, atsiskaitymą ir pan. Daugiausia klausimų apie Kūčias: šio laikotarpio burtus, spėjimus, darbo draudimus, nepaprastus nutikimus ir pan. Keli klausimai yra apie Kūčių valgius ir stalo padengimą. Nuo klausimų apie konkrečius šventės elementus pereinama prie raginimo aprašyti „visas „kūčiav(oj)imo“, susėdimo už stalo, kalbų, linkėjimų, į pirtįėjimo, būrimo ir kt. apeigas ir papročius“ [25, 134]. Informacijai apie Kalėdas skiriama gerokai mažiau dėmesio. Klausama apie šiuo laikotarpiu atliekamas apeigas, valgomus valgius, žaistus žaidimus, dainuotas dainas, „ar neidavo persitaisę pakiemiais“ ir pan. Dauguma klausimų apie Naujųjų metų išvakarės skirti išsiaiškinti, kokie būrimai, spėjimai, maginiai veiksmai buvo atliekami šiuo metu.

Apibendrinant P. Būtėno sudarytos programos klausimus, skirtus etnografinėi medžiagai apie kalendorines šventes rinkti, reiktų pabrėžti akivaizdžią tendenciją – surinkti kuo senesnius duomenis, pirmiausia žmonių atsiminimus, girdėtus pasakojimus apie „senovės“ šventes ir tik po to užrašyti gyvenamojo laikotarpio medžiagą. Reikšmingą vietą užima klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti ikirikščioniškųjų švenčių elementus, dažnai klausama tik apie atskiras šventės detales – burtus, prietarus, spėjimus. Klausimai formuluojami irgi skirtingai: vieni – labai abstraktūs, platūs, pavyzdžiui, „kokios apeigos esti per Sekmines?“ [25, 122], kiti – konkretūs, apie tam tikrą šventės elementą, apeigą, veiksmą ar

pan. Greičiausiai tai priklausė nuo sudarytojo sukauptos informacijos apie konkrečią šventę, metodologinės tradicijos. Reiktų manyti, kad išskirtas šventes autorius laiko svarbiomis arba nykstančiomis, nes pratarėje, rašydamas apie paskirtį, pažymi, jog programoje nurodoma, „kas ypačiai reikalinga rinkti ir tai tučtuojau, nė akimirkos nebelaukiant“ [25, 4].

Metodikos srityje itin aktyvi buvo Šiaulių kraštotyros draugija [26, 24]. Draugijos nariai rengė, spausdino ir platino programas bei anketas etnografinėi medžiagai rinkti. P. Bugailišio teigimu, anketos buvo siuntinėjamos draugijos bendradarbiams, mokytojams, gydytojams, kunigams, šviesesniems ūkininkams ir kt., tačiau atsakymų sulaukta nedaug [3, 71]. Anot V. Miliaus, dauguma Šiaulių kraštotyros draugijos sukurtų anketų buvo teminės su numeruotais klausimais. 1931–1942 m. išleista 22 anketos ir tik viena skirta kalendorinėms šventėms – „Kalėdų ir N. metų švenčių apeigų anketa“ (1932) [33, 129–130]. Skaitydami Šiaulių kraštotyros draugijos 5 metų veiklos apžvalgą [3, 71], randame žinių ir apie tai, kaip draugijai pagal sudarytas anketas sekėsi rinkti etnografinę medžiagą. Pavyzdžiui, buvo išsiuntinėtoms 273 „Kalėdų ir N. metų švenčių apeigų anketos“, tačiau gauti tik 23 atsakymai (5). P. Bugailiškis kritikavo vangų mokytojų atsiliepiamą į išsiuntinėtoms anketas ir gyrė moksleivius, kurie kartais atsiunčia „neblogos medžiagos“, ypač tada, kai anketose smulkiai ir aiškiai pateikiami klausimai ir uždaviniai [3, 71]. Tačiau iš išsiuntintų ir gautų užpildytų anketų santykio matome, kad gyventojai nebuvo aktyvūs, jog pagrindiniai etnografinių duomenų rinkėjai buvo patyrę draugijos korespondentai, kurie, anot P. Bugailišio, medžiagą surinkdavo geriausiai [3, 71].

Nepaisant minėtų P. Bugailišio nusiskundimų dėl mokytojų vangumo dirbant kraštotyrinį darbą, matyt, mokytojų bei mokinių pagalba buvo ženkli, renkant etnografinę medžiagą į juos dėta vilčių. Antai J. Balio anketa, skirta medžiagai apie kalendorines šventes rinkti, neatsitiktinai buvo išspausdinta pedagoginės pakraipos laikraštyje „Tautos mokykla“ [1, 467–468]. J. Balys kreipėsi į visus laikraščio skaitytojus bei mokytojus, ypač tuos, kurie gyvena kaime, ragindamas rinkti duomenis patiems ir skatinti tai daryti savo mokinius. Iš toliau pateikiamo teksto aiškėja, kad mokytojai bei mokiniai jau ir anksčiau yra talkinę renkant etnografinę medžiagą. J. Balys užsimena, kad „prieš kelis metus“ „daug labai gražios medžiagos“ surinko Panevėžio mokytojų seminarijos moksleiviai (6). Tačiau, matyt, neišvengta ir netinkamo fiksavimo atvejų. J. Balys, remdamasis jau sukaupta etnografinės medžiagos rinkimo patirtimi, pateikė mokytojams nurodymus dėl duomenų užrašymo: „Pradžios mokyklų mokytojai turėtų užrašyti patys, nes jų mokiniai, kaip rodo patyrimas, tokio darbo dar nesugeba tinkamai atlikti. Tuo tarpu aukštesnėse mokyklose galėtų užrašyti ir patys mokiniai, mokytojo gerai painformuoti“ [1, 468]. Pridedama anketa, anot J. Balio, turėtų padėti suprasti, į ką reikia atkreipti dėmesį. Anketą sudaro 32 klausimai. Pagrindinis dėmesys skiriamas Kūčioms, tačiau įtraukti klausimai ir apie Kalėdas, Naujuosius metus, apimamas visas šventinis laikotarpis nuo Kūčių iki Trijų karalių. Pateikiamų klausimų spektras gana platus. Klausama apie Kūčių

- (5) „Kalėdų ir N. metų švenčių apeigų anketoje“ yra 19 klausimų. Iš jų 8 apie Kūčias. Daugiausia dėmesio skiriama Kūčių stalui – kokie ruošiami valgiai, kiek jų ruošama, kaip padengiamas stalas, kada pradedama valgyti, koks maisto valgymo eiliškumas ir pan. Po 4 klausimus skiriama Kalėdoms ir Naujiesiems metams bei 3 bendri, su šventėmis susiję, klausimai. Pabaigoje prašoma aprašyti Kalėdų ir Naujųjų metų šventes „aplamai“. Šiaulių „Aušros“ muziejaus Etnografinis archyvas, anketa Nr. 3.
- (6) Greičiausiai J. Balio minimas etnografinės medžiagos rinkimas sietinas su P. Būtėno veikla, kuris nuo 1925 m. pradėjo dirbti Panevėžio mokytojų seminarijoje. Jo skaitytos paskaitos tautosakos, tautotyros temomis buvo gausiai lankomos. Kilo sumanymas suorganizuoti kuopelę, kuri rinkytų tautosaką ir senienas. Kuopelė pasivadino „Lietuvių kalbos mylėtojų draugija“. Į ją užsirašė 70 žmonių [27, 10].

vardo aiškinimą, pasiruošimą Kūčių vakarienei, stalo padengimą bei valgių gaminimą, ruošos darbų pasiskirstymą tarp šeimos narių, socialinę elgseną (elgesį su namiškiais, svečiais, samdiniais), religines apeigas, įvairius būrimus, spėjimus ir kt. Autorius pažymi, kad pateiktas klausimynas neapima visų rūpimų temų, greičiausiai buvo pateikti tik labiausiai J. Balį dominę klausimai. Vėliau šie klausimai su nežymiais pakeitimais bei praleidus klausimą apie Kalėdų valgius buvo perspausdinti 1936 m. išleistame Lietuvių tautosakos archyvo leidinyje „Tautosakos rinkėjo vadovas“, skyrįje „Kalendoriniai papročiai, prietarai ir burtai“ [45, 69–80]. Ši klausimų grupė pavadinta „Kalėdos ir Naujieji Metai“. Minėtame leidinyje taip pat pateikiami klausimai, skirti duomenims apie kitas žymesnes šventes – Užgavėnes (15 klausimų), Velykas (33 klausimai), Sekmines (6 klausimai), Jonines (13 klausimų), Vėlines (7 klausimai) – rinkti. Su konkrečių šventųjų pagerbimu susijusios šventės apjungiamos į bendrą klausimų grupę, pavadintą „Šventųjų kultas“ (16 klausimų) [45, 78]. Klausimyno autorius išskiria tokius šventuosius: šv. Jurgis, šv. Antanas, šv. Agota, šv. Juozapas, šv. Ona, šv. Izidorius, šv. Laurynas, šv. Andriejus, šv. Elijas, šv. Martynas, šv. Mykolas. Klausimai(as) (jų gali būti nuo 1 iki 3) apie tam tikrą šventąjį žymimi vienu numeriu. Greičiausiai klausimynų sudarytojas pastarąsias kalendorines šventes laikė ne itin reikšmingomis, todėl ir dėmesys apie jas renkant medžiagą gerokai menkesnis nei, pavyzdžiui, apie Jonines, kurios taip pat susijusios su katalikų šventuoju. Kadangi norima surinkti medžiagą apie kalendorinių švenčių papročius, prietarus ir burtus, todėl katalikiškasis švenčių aspektas nesureikšminamas. Antraštėje nurodytas kalendorinės šventės pavadinimas ne visiškai atitinka klausimus. Dažniausiai klausama apie visą šventinį ciklą, pavyzdžiui, klausimyne apie Užgavėnes rasime klausimų ir apie Pelenų dieną arba siūlymą rinkti medžiagą apie Šv. Velykas pradedant klausimais apie Verbų sekmadienį, o užbaigti – Atvelykiu. „Tautosakos rinkėjo vadove“ skelbiamas 121 numeruotas klausimas apie kalendorines šventes (395–516), tačiau realiai jų gerokai daugiau, kadangi dažnai vienu numeriu pažymėti keli klausimai [45, 69–80]. „Vadove“, kaip ir anksčiau analizuotoje P. Būtėno programoje, pateikti klausimai nesuabsoliutinami, o renkant medžiagą laikomi gairėmis: „žemiau dedamieji klausimai yra tik labai bendri rėmai. Jie turės rinkėjus tik supažindinti, ko maž daug ieškoma ir kas reikia užrašinėti, į ką ypatingai reikia kreipti dėmesys, tuo tarpu rinkėjas ras daug dalykų, kurių tie klausimai ir neapims – juos taip pat reikia užrašyti“ [45, 30]. 1940 m. išleistame antrajame „Tautosakos rinkėjo vadovo“ leidime tiesioginių klausimų apie kalendorines šventes nėra, po keletą netiesioginių klausimų galime rasti apie ugnies papročius, ūkio darbus, nuimamą derlių [46, 116–119].

Apibendrinant medžiagos rinkimo priemones, skelbtas iki Antrojo pasaulinio karo, reikia pažymėti, kad P. Būtėno sudarytoje „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programoje“ bei J. Balio redaguotame „Tautosakos rinkėjo vadove“ (1936) paskelbta daugiausia tiesioginių klausimų, skirtų duomenims apie kalendorines šventes rinkti, – atitinkamai 495 ir 121. Kaip matome, P. Būtėno sudarytoje „programoje“ kalendorinėms šventėms skirtų klausimų ženkliai daugiau, jie apima daug daugiau švenčių, aiški struktūra – klausimai apie šventes išdėstomi remiantis kalendoriumi, išrenkamos žymiausios kiekvieno mėnesio šventės. Nors abiejuose leidiniuose siekiama surinkti medžiagą apie kalendorines šventes, tačiau P. Būtėno „programa“ skirta palengvinti „etnografų rinkėjų“ [25, 4] darbą ir pateikiamų klausimų pagalba išsiaiškinti senovės ir šių dienų įvairių švenčių šventimą bei apeigas [25, 111], o J. Balio redaguotas „vadovas“ skirtas rinkti tautosaką, iš skyriaus antraštės galime suprasti, kad dėmesys bus sutelktas į tautosakos

objektą – kalendorinius papročius, prietarus ir burtus. Taigi, šios dvi medžiagos rinkimo priemonės yra skirtos atskirų mokslų empiriniams duomenims rinkti. Tai lėmė juose pateikiamų klausimų pobūdį. Kita vertus, reiktų sutikti su tyrinėtojų nuomone, kad papročiai, tikėjimai gali būti tiek etnologijos, tiek tautosakos mokslų objektas [35, 15]. Be to, nemaža dalis „vadovė“ pateiktų klausimų apie kalendorines šventes skirti etnografinėi medžiagai fiksuoti.

ETNOGRAFINĖS MEDŽIAGOS APIE KALENDORINES ŠVENTES RINKIMO PRIEMONĖS SOVIETMEČIU

Po Antrojo pasaulinio karo vis aktyviau vykdyti lauko tyrimai, kurių pagrindine darbo priemone tapo klausimynai. Sparčiai besikeičiantis kaimo kraštovaizdis, buitį vertė skubėti išsaugoti nykstančius materialinės kultūros elementus, aprašyti tradicinio ūkininkavimo formas, amatininkystę ir kitas kaimo realijas. Į pagalbą buvo pasitelkti išsilavinę gyventojai ir ypač kraštotyriminkai. Pastarieji sovietmečiu daug nuveikė rinkdami empirinę medžiagą. Leidinyje „Kraštotyra“ buvo spausdinami metodiniai patarimai. Jau pirmuosiuose „Kraštotyros“ numeriuose (nuo 1963 iki 1971) buvo metodinis skyrelis „Mes patariame“, vėliau pervadintas į „Metodiniai nurodymai“. Jame spausdinti patarimai, kaip rinkti medžiagą, ir klausimynai. Per minėtą laikotarpį buvo išspausdinti 22 mokslininkų bei kraštotyriminkų parengti metodiniai patarimai ir klausimynai etnografinė tematika [26, 32–33]. Tačiau kalendorinių švenčių tema dėmesio nesulaukė. „Kraštotyroje“ paskelbtoje V. Miliaus bibliografinėje rodyklėje tarp šešiolikos 1950–1962 m. parengtų programų ir anketų nėra nė vieno pavadinimo, bent kiek susijusio su kalendorinėmis šventėmis [34, 133–135]. Klausimynai, anketos etnografinėi medžiagai apie kalendorines šventes rinkti nesudarinti ir XX a. 7-ajame dešimtmetyje. 1963–1969 m. etnografinių anketų bibliografijoje tarp 59 anketų pavadinimų [30, 351–355] taip pat nėra nė vieno bent kiek susijusio su kalendorinėmis šventėmis. Vyrauja etnografinės medžiagos rinkimo priemonės, skirtos materialinės kultūros faktams fiksuoti. Išanalizavus 1945–1973 m. etnografinių anketų bibliografiją, paaiškėjo, kad iš 109 anketų taip pat nėra nė vienos, skirtos etnografinėi medžiagai apie kalendorines šventes rinkti [29], tačiau po vieną kitą klausimą apie kalendorines šventes galime rasti kitokios tematikos anketose. Vienas klausimas yra J. Buzo anketoje „Rinkime duomenis apie Vilniaus verbas ir jų gamintojus“ [4, 335–336], jame Vilniaus verbos siejamos su Verbų sekmadieniu. Bibliografijoje paminėtuose A. Vyšniauskaitės „Nurodymuose rinkti medžiagai „Europos etnografiniam atlasui“ iš 18 klausimų 4 susiję su kalendorinėmis šventėmis ar jų papročiais. Pagrindinis dėmesys skiriamas duomenims apie Kalėdinio laikotarpio persirengėlius užrašyti. Kitais „nurodymuose“ pateiktais klausimais siekiama surinkti informaciją apie apeiginės ugnies deginimo formas, susiejant jas su kalendorinėmis šventėmis – Naujaisiais metais, Joninėmis. „Nurodymuose“, neminint Velykų šventės vardo, yra du klausimai apie šios šventės papročius – kiaušinių dažymą, marginimą, žaidimus su jais [47]. Minėtų „nurodymų“, kaip beje ir kitų medžiagos rinkimo priemonių, klausimų numeracija neatitinka realaus klausimų skaičiaus. Dažnai vienu numeriu pažymėti keli tarpusavyje susiję (patikslinantys) paklausimai, todėl realus klausimų skaičius praktiškai visada yra didesnis. Pavyzdžiui, 15 klausimą „Kokie buvo Kalėdų laikotarpio papročiai. Ar buvo valkiojamas rąstas ir kada, čigonaujama, vaikščiojama apsitaisius kaukėmis. Kada, kas / vyrai, vaikai, paaugliai, moterys/ ir kaip persirengę vaikščiodavo. Iš ko buvo padarytos kaukės. Jas aprašykite“ galima suskaidyti į mažiausiai aštuonis atskirus klausimus arba teiginius. Taigi,

remiantis A. Vyšniauskaitės sudarytais „nurodymais“, jau buvo galima surinkti gana nemažai informacijos apie šventes.

1974–1982 m. bibliografinėje anketų rodyklėje skelbiami 66 anketų pavadinimai [32]. Tiesiogiai su kalendorinėmis šventėmis susijusi viena anketa – „Žiemos periodo kalendoriniai papročiai“ [28]. 1982 m. ją sudarė I. R. Merkienė ir V. Čiubrinskas etnografinėi medžiagai apie žiemos periodo kalendorinius papročius rinkti. Bibliografinėje rodyklėje minima ir R. Giedrienės anketa „Mirusiųjų pagerbimo papročiai kapinėse“. Nors perskaite pavadinimą galime pamanyti, kad priemonė skirta etnografinėi medžiagai apie Visų šventųjų ir Vėlinių dienas rinkti, tačiau joje yra tik du klausimai apie „rudeninį mirusiųjų pagerbimą“, kuriais siekiama išsiaiškinti apeigų pavadinimą („Kokios apeigos kapinėse būdavo atliekamos rudenį ir kaip tos apeigos vadinosi?“), elgetų vaidmenį jų metu, ugnies reikšmę mirusiųjų pagerbimo apeigose bei žvakių deginimo kapinėse tradiciją [9].

XX a. 9-ajame dešimtmetyje išleistoje M. Sakalauskienės knygelėje „Švenčių tyrimas ir fiksavimas“ [38] pateikiami metodiniai nurodymai, skirti sovietinių švenčių realijoms fiksuoti. Šventės suprantamos kaip komunistinio auklėjimo priemonė. Didžiausias dėmesys skiriamas politinėms bei darbo šventėms, kurios turėjo užtikrinti idėjinį-politinį ir darbinį auklėjimą [38, 16]. Leidinyje pateikti ne tik teoriniai samprotavimai apie sovietines šventes, bet ir klausimynas šių švenčių realijoms nustatyti. Jame šventė suskirstyta į tris struktūrines dalis – „iškilmės“, „reginiai“, „pramogos“. Kiekvienoje dalyje nurodoma galima veikla ir prašoma ją aprašyti [38, 24–25].

Po Antrojo pasaulinio karo aktyvūs etnografinės medžiagos rinkėjai buvo Vilniaus universiteto studentai. P. Dundulienės teigimu, pirmoji žvalgomoji ekspedicija po Vilniaus kraštą buvo surengta 1948 metais. [8, 81–95]. Autorė rašo, kad „vykdant ekspedicijas, jau pirmaisiais metais buvo paruoštos specialios anketos, apimančios beveik visas liaudies buities ir kultūros sritis. Ruošiant anketas, ypatingas dėmesys buvo kreipiamas į materialinę liaudies kultūrą, tačiau nebuvo pamiršta ir dvasinė“ [8, 84]. Anketas sudarinėjo Vilniaus universiteto darbuotojai, tačiau naudotasi ir „Lietuvos TSR paminklų apsaugos bei kraštotyros draugijos paruoštomis anketomis“ [8, 90]. Anot P. Dundulienės, 1970–1973 m. ji parengė anketų apie kalendorines ir agrarines apeigas, kurios, kaip ir daugelis kitų, buvo rankraštinės [8, 89]. Autorė nenurodo nei anketų pavadinimų, nei jų skaičiaus.

Apibendrinant sovietmečiu išleistas etnografinės medžiagos apie kalendorines šventes rinkimo rekomendacijas reiktų pasakyti, kad buvo tik vienas leidinys, išspausdintas gana vėlai, tik 1982 m. Vis dėlto duomenys apie kalendorines šventes buvo renkami ir sovietmečiu, klausimai apie jas būdavo įterpiami į kitokios tematikos medžiagos rinkimo priemonės, arba naudotasi rankraštiniais klausimynais. Sovietmečiu rankraštinės medžiagos rinkimo priemonės apie kalendorines šventes buvo sudarinėjamos bent jau nuo XX a. 6–7-ojo dešimtmečių. Tokią prielaidą leidžia daryti rankraštynuose (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus 81 fonde ir Lietuvos istorijos instituto Bibliotekos rankraštyno Etnologijos skyriaus fonde, ir kt.) saugomi etnografiniai aprašai apie kalendorines šventes bei P. Dundulienės Vilniaus universitete vykusių etnografinių ekspedicijų aprašymai. Anot P. Dundulienės, rankraštinius anketų variantus apie kalendorines apeigas ji parengė XX a. 8-ajame dešimtmetyje (apartose V. Miliaus anketų bibliografijoje tokios anketos neminimos. Galbūt todėl, kad jos nebuvo išspausdintos).

Faktas, kad per visą sovietmetį (iki 1982) autorei nepavyko aptikti nė vienos publikuotos priemonės, skirtos tiesiogiai medžiagai apie kalendorines šventes rinkti, ar bibliografinėse rodyklėse paminėto tokios priemonės pavadinimo, rodo, kad jei jos ir buvo kuriamos,

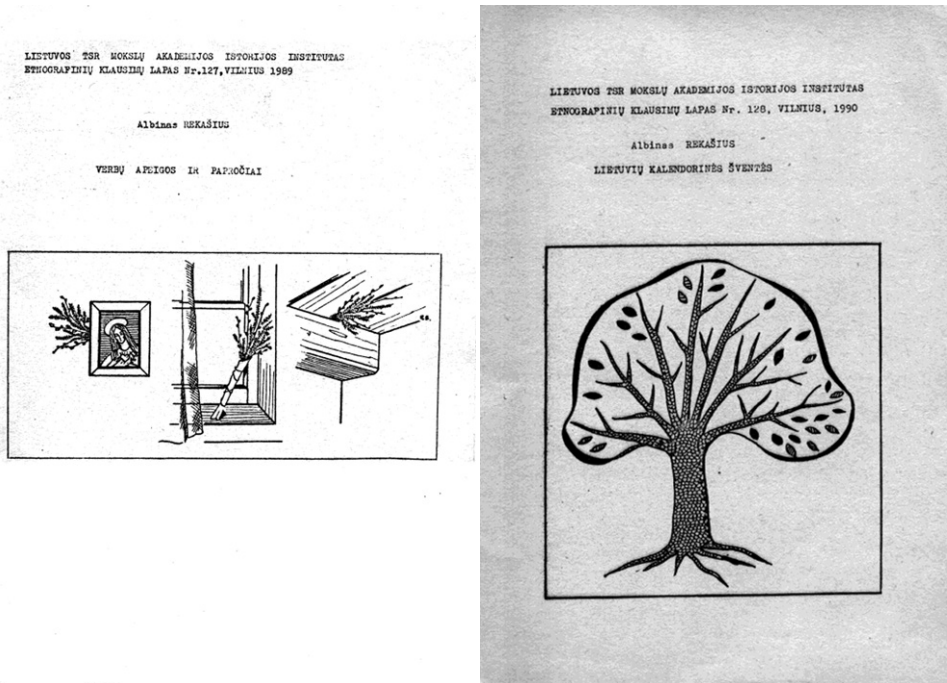
tai bent jau oficialioje mokslo institucijų veikloje nefiksuotos. Sovietmetis buvo nepalankus laikotarpis kurti medžiagos apie kalendorines šventes rinkimo priemones ir šia tema rinkti etnografinę medžiagą. Daug įtakos turėjo ir ateistinė propaganda. Tradicinės lietuvių šventės glaudžiai susijusios su katalikiškuoju kalendoriumi, todėl domėjimasis jomis neatitiko sovietinio ideologinio turinio (7).

ETNOGRAFINĖS MEDŽIAGOS APIE KALENDORINES ŠVENTES RINKIMO PRIEMONĖS ATGIMIMO IR NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS LAIKOTARPIU

Kad tyrėjus, kraštotyrininkus ir kitus, besidominčius lietuvių kultūra, asmenis domino dvasinės kultūros palikimas, kalendorinių švenčių tradicijos, rodo suaktyvėjęs medžiagos rinkimo priemonių kūrimas, duomenų apie kalendorines šventes rinkimas Atgimimo laikotarpiu ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę (1990). Daugėjo mokslinių tyrimų. Tyrėjai, analizuodami kalendorines šventes, turėjo ne vien tik pažintinių teorinių interesų, bet ir rekonstrukcinių tikslų: „ką ne ką iš tėvų palikimo grąžinti jaunajai kartai“ [17, 4]. Vienas iš tokių tyrinėtojų buvo J. Kudirka. Jis rinko medžiagą apie kalendorines šventes, o savo sudarytas anketas stengėsi visuomenėje kuo plačiau paskleisti. J. Kudirkos sudarytos anketos Lietuvos kultūros centro išleistos atskiru leidiniu [23], paskelbtos rajoniniuose laikraščiuose, išplatintos kultūros namuose, kaimiškosiose parapijose, senelių namuose, kraštotyrininkams ir pan. Tautinio atgimimo laikotarpiu žmonės gana aktyviai atsakinėjo į J. Kudirkos išplatintas anketas ir, anot autoriaus, tie atsakymai sudarė jo kalendorinių švenčių analizės pagrindą (8). Anketos spausdintos ir autoriaus apibendrintuose darbuose apie kalendorines šventes. Leidinyje „Kūčių stalas“ skelbiamos dvi anketos – „Kūčios ir Kalėdos“ ir „Vėlykų šventės“ [15, 45–56]. 18 anketų paskelbta knygelėje „Papročiai ir kaimo kultūra“, iš kurių 15 skirtos kalendorinėms šventėms [19]. Leidinyje autorius glaustai aprašo „metų šventes“, pradėdamas Užgavėnėmis ir baigdamas Trijų karalių švente. Po kiekvieno aprašymo pateikiama anketa, skirta etnografinėi medžiagai apie šventę rinkti. Knygelėje „Papročiai ir kaimo kultūra“ pateiktos anketos yra nedidelės apimties – nuo 7 iki 14 klausimų. Formuluoju klausimus stengiamasi išsiaiškinti šventės papročius, apeigas, eigą, jos dalyvių bei jų veiksmus šventės metu. Klausiama, ką per konkrečias šventes veiktavo skirtingų amžiaus grupių, lyčių asmenys. Matyt, stengiantis kompleksiskai surinkti duomenis, anketose yra klausimų ir apie per šventes dainuotas dainas, sakytas oracijas, šoktus šokius, žaistus žaidimus ir pan. Kai kuriose anketose užduodami klausimai apie kelias, tarpusavyje laiko ir / ar apeigų atžvilgiu susijusias, šventes. Pavyzdžiui, anketoje apie Užgavėnes po vieną klausimą įterpta ir apie Pelenų dieną bei pusiaugavėnį [19, 27]. Kai medžiagos rinkimo priemonė sudaroma turint konkretų tikslą, tada užduodami tyrėjui svarbiausi, geriausiai atskleidžiantys tyrimo objektą ir problematiką, klausimai.

(7) Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriuje saugomoje anketoje „Bendros žinios apie šeimos kultūrinį lygį (praity ir dabar)“ yra klausimas, kaip šeimoje švenčiamos šventės. Anketos autorius šventes skirsto į „tarybines“ (kaip pavyzdį nurodo Gegužės 1-ąją, Konstitucijos dieną, Spalio revoliucijos metines), „kolūtkio šventes“ (derliaus diena, sėjos pabaigtuvės), „liaudies šventes“ (Užgavėnės, Naujieji metai), „bažnytinės šventės“ (Vėlykos, Kalėdos, „atlaidai“) ir „šeimos šventės“ (vardinės, gimimo diena, jubiliejai). Remiantis šia klasifikacija, su katalikiškuoju kalendoriumi nesusijusios šventės (Užgavėnės, Naujieji metai) patenka į ideologiškai palankią „liaudies“ terpę, o kitos – „bažnytinės“ – šventės sovietmečiu buvo netoleruojamos. Autorė naudojo si rankraštiniu šios anketos variantu.

(8) Kartais autorius pratarinėje nurodo, kad darbo pagrindą (70 % medžiagos) sudaro žinios, surinktos pagal jo sudarytą anketą [16, 4; 17, 4].

Pav. „Etnografinių klausimų lapų“ titulinį puslapį pavyzdžiai. Iliustravo Rita Butvilienė

Istorijos instituto Etnografijos skyriaus (nuo 1996 – Etnologijos) darbuotojams medžiagos rinkimo priemonės būdavo atspausdinamos atskiruose lapuose (brošiūrose) (9), pavadintuose „etnografinių klausimų lapai“. Paprastai buvo spausdinamos tik su planiniais mokslininkų darbais susijusios medžiagos rinkimo priemonės, tačiau jomis naudojosi ne tik tyrėjai. „Etnografinių klausimų lapai“ buvo dalijami žmonėms ir prašoma raštu atsakyti į juose esančius klausimus bei medžiagą atsiųsti klausimų lapo gale nurodytu adresu. Kartais būdavo nurodomas Istorijos instituto Etnografijos skyriaus telefono numeris, jeigu kultūrų kokių klausimų ar neišklamų. Lietuvos Istorijos instituto Etnografijos skyriaus darbuotojai XX a. 9–10-uoju dešimtmečiais pradėjo aktyviau sudarinėti etnografinius klausimynus, skirtus kalendorinėms šventėms ar tam tikriems jų aspektams tirti. XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje A. Rekašiaus sudarytame klausimų lape „Verbų apeigos ir papročiai“ siekiama surinkti duomenis apie Verbų dieną, verbos paskirtį, panaudojimo būdus, su verba susijusius papročius, elgesį su sakramentalija ir pan. [37]. Kita minėto autoriaus anketa jau skirta kompleksiniam kalendorinių švenčių tyrimui [36]. Klausimyno pradžioje autorius prašo aprašyti pasirinktą vieną iš 14 išvardytų švenčių (10) „pagal pateiktus klausimus“. Klausimų lapą sudaro 20 formalų klausimų, pritaikytų aprašyti bet kurias (iš 14 nurodytų) šventes.

(9) Dažniausiai klausimynai būdavo atspausdinami A4 formato horizontaliame popieriaus lape. Lapas sulenkiamas pusiau ir pirmame (tituliniame) puslapyje užrašomas institucijos pavadinimas, klausimyno sudarytojo vardas, pavardė, klausimyno pavadinimas ir kartais nupiešiamas koks nors grafiškas paveikslėlis.

(10) Išvardijamos šios šventės: Kūčios, Kalėdos, Naujieji metai, Trys karaliai, Užgavėnės, Verbos, Velykos, Šeštinės, Sekminės, Jurginės, Joninės, Žolinė, Visi šventieji, Vėlinės.

Tai retas metodinis sprendimas, paprastai tyrėjai formuluoja individualizuotus klausimus, susijusius su konkrečiu tyrimų objektu, siekiant išsiaiškinti ne tik formalius bruožus, tačiau ir specifinius, išskirtinius faktus, kitaip sakant, ne tik formą, bet ir turinį. XX a. 10-ajame dešimtmetyje išsamų klausimyną (43 klausimai), skirtą atleidų tyrimams, sudarė S. Gutautas ir Ž. Šaknys (11). Autoriai siekė surinkti žmonių atmintyje išlikusias senųjų atleidų nuotrupas. Daug dėmesio skiriama įvairiems žmonių tarpusavio bendravimo, socialiniams aspektams. Rinkti etnografinę medžiagą apie atleiskus skirtas ir J. Mardosos klausimynas „Šiuolaikiniai atlidai“ [26, 89–90], kuriame suformuluotais klausimais siekiama atskleisti respondentų individualų santykį, individualias atleidų šventimo sampratas. Autorius nurodo, kad, siekdamas medžiagą susieti su tradicinių atleidų tyrimais, kai kuriuos klausimus paėmė iš anksčiau minėto S. Gutauto ir Ž. Šaknio klausimyno. Abu klausimynai papildė vienas kitą, jais vadovaujantis surinkta etnografinė medžiaga turėtų tyrėjui atskleisti išsamų atleidų istorinės raidos vaizdą. Jau minėtoje J. Mardoso sudarytoje knygoje „Apie metodiką ir metodinės priemonės“ skelbiami 23 įvairios apimties ir temų klausimynai. Tik maža dalis, trys iš jų, tiesiogiai susiję su kalendorinėmis šventėmis: „Šiuolaikiniai atlidai“ (J. Mardosa), „Sovietmečio šventės ir tradicijos“ (R. Kuodytė, J. Mardosa) ir „Šv. Valentino diena“ (Ž. Šaknys) [26, 89–90; 128–133]. Tik vienas klausimynas skirtas etnografinėi medžiagai apie lietuvių tradicines kalendorines šventes rinkti, o pasitelkus kitus du norima surinkti etnografinę medžiagą apie lietuviams nebūdingas, primestas ar kultūrinių mainų keliu į Lietuvą atėjusias šventes. Nors klausimynų sukūrimo laikas nenurodytas, tačiau sprendžiant iš jų turinio reiktų manyti, kad jie buvo sudaryti XX a. pabaigoje. Klausimynas „Sovietmečio šventės ir tradicijos“ [26, 129–133] skirtas etnografinėi medžiagai apie „Revoliucines ir valstybines“, „Profesines šventes“, „Moters“ ir „Armijos“ dienas užrašyti. Siekiama atskleisti žmonių požiūrį į sovietmečiu Lietuvoje įvestas, sukurtas šventes, jų šventimo specifiką bei tvarumą posovietiniu laikotarpiu. Per asmeninę žmonių patirtį mėginama pažvelgti į tokių švenčių turinio individualų įprasminimą.

Ž. Šaknys pirmasis pradėjo tyrinėti Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo (1990) atsiradusią Šv. Valentino šventę. Knygoje skelbiamas klausimynas „Šv. Valentino diena“ [26, 128], autoriaus sudarytas siekiant surinkti empirinę medžiagą asmeniniams tyrimams. Dažnai medžiagos rinkimo priemonės būdavo sukuriamos kryptingai renkant empirinę medžiagą konkrečiam tyrimui, todėl jų temos iš dalies atspindi ir etnologinių tyrimų kryptis, tyrėjų mokslinius interesus.

Nors J. Mardosos išleistoje knygoje „Apie metodiką ir metodinės priemonės“ tik trys klausimynai tiesiogiai skirti etnografinėi medžiagai apie kalendorines šventes rinkti, tačiau pavienių klausimų apie tam tikrus kalendorinių švenčių faktus galime rasti klausimynuose, iš pirmo žvilgsnio visiškai nesusijusiuose su šventėmis, pavyzdžiui, „Veido grožis, higiena ir kosmetika“, „Plaukų priežiūra“ (A. Venskienė), „Kolūkis ir kolūkiečiai“ (A. Stanikaitė) ir kt. Ž. Šaknio sudarytame klausimyne „Jaunimo tradicinio socialinio gyvenimo formos ir kaita XX a. II pusėje“ yra atskiras skyrius „Kalendoriniai papročiai“, kuriame rasime klausimų apie jaunimo elgesį, pasilinksminimus įvairių kalendorinių švenčių metu. Apie atskiras kalendorines šventes galima rasti klausimų tuose klausimynuose, anketose, kurie per tikėjimą, papročius, mitybą, ūkinę veiklą, socialinę elgseną ar kaip nors kitaip siejasi su kalendorinėmis šventėmis.

Tris etnografinių klausimų rinkinius yra parengusi R. I. Merkienė [11, 25, 44]. Pirmuose dviejuose publikuojami tik Istorijos instituto tuometinio Etnografijos skyriaus darbuotojų

(11) [10] Vėliau ši anketa pakartotinai išspausdinta leidinyje *Šiokiadienių ir šventadienių etnografija* [44, 130].

klausimynai. Daugiausia jų sukūrusi pati leidinių sudarytoja R. I. Merkienė. 1989 m. išleistame rinkinyje yra 17 klausimynų, iš kurių du susiję su kalendorinėmis šventėmis: „Tautinės šventės ir įžymios datos“ (Ž. Šaknys) bei „Žiemos švenčių persirengėliai“ (A. Vaicekuskas) [24, 21–27]. Ž. Šaknio sudarytas klausimynas skirtas medžiagai apie Lietuvos valstybines šventes – Vasario 16 d., Tautos šventę (rugsėjo 8 d.) ir kt. bei lietuvių tapatumui svarbias gedulingas datas, pavyzdžiui, S. Dariaus ir S. Girėno žūties dieną ir pan., rinkti. Pagrindinis dėmesys sutelktas į tautinių švenčių šventimą 1918–1940 m., tačiau yra keletas klausimų, kuriais siekiama išsiaiškinti šių švenčių šventimo pabaigą bei tradicijos atgimimą XX a. 9-ajame dešimtmetyje. Keli klausimai skirti lietuvių santykiui su sovietinėmis šventėmis atskleisti. Iki Atgimimo Lietuvoje tokio turinio klausimynų negalėjo būti, todėl etnografinė medžiaga, susijusi su šalies valstybingumu sovietmečiu, oficialiai nebuvo renkama.

Klausimynas „Žiemos švenčių persirengėliai“ sudarytas siekiant surinkti išsamių etnografinių duomenų apie persirengėlių vaikščiojimo laiką, grupės dydį, kaukes, persirengėlių ir juos sutinkančių šeiminių elgesį ir kt. Klausimai yra orientuoti į giluminį objekto pažinimą, rodo gerą autoriaus persirengėlių tradicijos išmanymą. Klausimynas turi 21 numeruotą klausimą, tačiau realiai jų yra ženkliai daugiau, nes vienam numeriui dažniausiai priskiriami keli klausimai. Šis klausimynas susijęs su autoriaus tuo metu vykdytų mokslinių tyrimų tema ir tikslais.

1991 m. etnografinių klausimynų rinkinyje iš 30 klausimynų 15 yra susiję su kalendorinėmis šventėmis [11], tai akivaizdžiai daugiau nei prieš dvejus metus išleistame leidinyje. Beveik visi (išskyrus du – „Kasdieniai ir šventiniai žiemos valgiai“ (R. Merkienė, V. Čiubrinskas) ir „Pavasario, vasaros ir rudens šventės“ (R. Merkienė)) klausimynai, juos pataisius, patikslinus, pakartotinai išspausdinti 2007 m. leidinyje „Šiokiadienių ir šventadienių etnografija“ [44]. Šio leidinio sudarytoja, pratarmės ir etnografinių lauko tyrimų pagrindų autorė yra taip pat I. R. Merkienė [44]. Leidinyje išspausdinta 100 klausimynų, kurių dauguma publikuojami pirmą kartą. Jie suskirstyti į šešias temines grupes. 12 klausimynų, skirtų su kalendoriniais papročiais susijusiai etnografinė medžiagai rinkti, apjungti teminiu pavadinimu „Religinės šventės ir tikėjimai“. Dar 7 klausimynai, skirti etnografinė medžiagai apie tam tikrus šventės aspektus, apeigas, yra skyriuje „Pamaldumo raiška ir magija“. Jau minėtas, pakartotinai išspausdintas klausimynas „Atlaidai“ (S. Gutautas ir Ž. Šaknys) patalpintas skyriuje „Gyvenvietė ir bendruomenė“. Taigi, iš viso analizuojamame leidinyje skelbiama 20 klausimynų apie kalendorines šventes. Reiktų pabrėžti, kad 2007 m. išleistame klausimynų rinkinyje sumažėjo atvejų, kai vienas eilės numeris skiriamas keliems klausimams, todėl numeracija labiau atitinka realų klausimų skaičių. Klausimynų labai įvairi apimtis – nuo 15 iki 49 klausimų. Skirtingi tyrėjai nurodo labai panašų optimalų klausimų skaičių klausimyne. Pavyzdžiui, I. R. Merkienės manymu, klausimyne turi būti ne daugiau kaip 35 klausimai, nes, esant jų daugiau, pokalbis su pateikėju užtruktu ilgiau nei 2 valandas. Tai nuvargintų pateikėją ir neleistinai ilgai atitrauktų jį nuo kasdinių darbų. Jei klausimų yra daugiau, siūloma ateiti pas respondentą keletą kartų [44, 29]. Anot V. C. de Muncko, tipiškas klausimynas neturėtų apimti daugiau nei 30–40 klausimų. Autoriaus manymu, atliekant tyrimą „paprastai užtenka dvidešimties klausimų, kad išsiaiškintumėte tai, ką norite išsiaiškinti“ [7, 124]. Ne visos etnografinės medžiagos rinkimo priemonės Lietuvoje buvo sudaromos turint tikslą atlikti tyrimą, kartais tiesiog norėta užfiksuoti tam tikrus kultūros elementus, faktus siekiant tirti savo kultūrą ir etnografinius aprašus išsaugoti ateities kartoms kaip tautinį paveldą. Tokiu atveju klausimų skaičius labai priklausė nuo sudarytojo žinių – jei sudarytojas gerai išmanė temą, klausimynai būdavo

gana ilgi, nes stengtasi užfiksuoti kuo daugiau informacijos. Tyrėjų siekį sukaupti kuo daugiau duomenų formavo ir naudota pozityvizmo metodologija [39, 62].

I. R. Merkienės sudarytuose etnografinių klausimynų rinkiniuose esančius klausimynus apie kalendorines šventes pagal norimos surinkti informacijos pobūdį galima suskirstyti į kelias grupes:

1. Siekiama surinkti išsamius duomenis apie vieną šventę. Prie tokių klausimynų priskirtinas „Pati mėgstamiausia šventė“ (I. R. Merkienė), „Trijų karalių šventė“ (R. Kundelytė), „Velykų papročiai“ (T. Būgaitė). Pastarajame klausimyne rasime klausimų ne tik apie pačias Velykas, bet ir apie Didžiąją savaitę bei visą velykinį laikotarpį. Šiuo atveju klausimyno pavadinimas ne visai atspindi jame esančių klausimų pobūdį – jis yra per siauras. Etnografinės medžiagos rinkimas priklauso nuo tyrėjo metodinių nuostatų, pasirinkto objekto. Šia prasme įdomus klausimynas „Pati mėgstamiausia šventė“, kuriame suformuluotais klausimais siekiama išsiaiškinti tam tikro amžiaus tarpsnio žmonių individualų švenčių reikšmingumą. Klausama, kokia šventė respondentui labiausiai patiko jaunystėje ir kodėl, prašoma papasakoti, kaip ji buvo švenčiama, ką jos metu veikė skirtingų amžiaus grupių nariai. Pagal šį klausimyną gali būti surinkta informacija ne tik apie pačias įvairiausias kalendorines, tačiau ir apie šeimos šventes (kai kam pati mėgstamiausia šventė gali būti, pvz., gimtadienis). Fiksuojama ne užrašymo momento, bet į praeitį nukreipta informacija – respondento jaunystės prisiminimai. Jau P. Būtėno programoje [25] matome siekį rinkti kuo senesnę informaciją, jai netgi teikiamas pirmumas, tai laikoma svarbesne informacija už gyvenamojo laikotarpio realijas. Ši tarpukario tradicija tęsiama ir vėliau. Kaip pastebėjo V. Savonekaitė, buvo renkama medžiaga ne tiek apie egzistuojančius dalykus, kiek užrašinėjami atsiminimai apie „liaudies tradicijas“ [39, 62]. Galbūt tokią tyrėjų metodologinę poziciją lėmė vėlyvas etnografinės medžiagos rinkimas Lietuvoje, etnografinių duomenų apie praeitį trūkumas, todėl „Lietuvos etnologai kaip duomenų šaltinį vertino ir įvairius konkretaus laikotarpio prisiminimus, ir gyvenimo aprašymus, šitaip kurdami platesnį episteminių kontekstą“ [5, 46].

2. Klausimynai, kuriais naudojantis norima surinkti kuo išsamesnius duomenis apie dvi ar daugiau švenčių, sezonines šventes arba išskirtinius laikotarpius. Pavyzdžiui, klausimynai „Advento ir gavėnios papročiai“ (I. R. Merkienė, V. Čiubrinskas), „Pavasario, vasaros ir rudens šventės“ (I. R. Merkienė).

3. Siekiama surinkti etnografinę medžiagą apie konkretų faktą, objektą, paprotį ar pan., susijusį su keletu ar visomis kalendorinėmis šventėmis, tam tikro objekto naudojimą skirtingų švenčių apeigų metu. Kaip pavyzdį čia galima paminėti klausimynus „Kalendorinių švenčių trukmė“ (I. R. Merkienė), „Šventinė žaluma“ (I. R. Merkienė), „Žiemos meto būrimai ir tikėjimai“ (I. R. Merkienė, V. Čiubrinskas), „Švęstas Velykų ir Sekminių vanduo“ (I. R. Merkienė), „Kaukės, iškamšos ir jų gamyba“ (I. R. Merkienė, V. Čiubrinskas) ir kt. Pastarajame klausimyne didžiausias dėmesys skiriamas Užgavėnių kaukėms, tačiau teiraujamasi ir apie kaukių darymą, persirengimą per kitas šventes.

4. Norima surinkti etnografinę medžiagą apie tam tikrą faktą, objektą, paprotį ar pan. konkrečios kalendorinės šventės metu: „Kūčių stalas: padengimas, susėdimas prie stalo“ (E. Smalenskaitė), „Velykiniai margučiai ir jų suvartojimas“ (F. Bučaitė, O. Gajauskaitė), „Šventinti verbų žolynai“ (I. R. Merkienė), „Margučių dažymas ir papročiai“ (I. Sinkevičiūtė), „Augalai Joninių šventėje“ (V. Baltakienė) ir kt.

1991 ir 2007 m. išleistuose I. R. Merkienės sudarytuose etnografinių klausimynų rinkiniuose vyrauja 3 ir 4 tipo klausimynai. Jais siekiama surinkti kuo išsamesnę informaciją apie siaurą, tačiau dažnai esminį, šventės aspektą. Kartais pasirenkamas platų ritualinį lauką

turintis artefaktas (duona, žvakė, kiaušinis, konkretūs augalai ir t. t.) ir siekiama išsiaiškinti jo apeiginį panaudojimą, kultūrinį įprasminimą. Šiame kontekste kalendorinės šventės yra tik kaip ritualinių veiksmų atlikimo laikas ir vaidina antraeilį vaidmenį.

Klausimynų sudarymo metai leidiniuose nepateikiami, galime remtis tik išleidimo data. Knygos „Šiokiadienių ir šventadienių etnografija“ pratarmėje nurodoma, kad tai „per keletą dešimtmečių parengti <...> metodiniai nurodymai“ [44, 14]. Iš klausimų formulavimo galime suprasti, kad klausimynai skirti jau bebaigiančioms išnykti tradicinės kultūros realijoms užrašyti. Formuluoju klausimus stengtasi surinkti duomenis apie tradicijų nunykimo laiką, jų kaitą, pavyzdžiui, „Kada Velykas pradėjo švęsti trumpiau? Kiek dienų švenčia dabar?“ [44, 237]. Kartais kaitą stengiamasi atsekti, remiantis skirtingų kartų patirtimi, pavyzdžiui, klausiama, kaip šventė seneliai, tėvai ir kaip švenčia duomenų pateikėjai. Laiko dimensijos akcentavimą klausimynuose galėjo nulemti ir tyrėjų dažnai naudotas istorinis lyginamasis metodas [40, 67].

Nykstant tradicinės kultūros elementams dažnai tyrėjas yra labiau informuotas asmuo nei pateikėjas. Greičiausiai dėl to kai kuriuose klausimynuose, paprastai skliaustuose, parašomi tarsi priminimai ar klausimo sukonkretinimai, pavyzdžiui, „Kokioms šventėms Jūsų tėvų namuose dažydavo kiaušinius (pusiaugavėniui, Velykoms, Atvelykiui – Vaikų velykėlėms, Jurginėms, Sekminėms)?“; „Kodėl per minėtąsias šventes reikia dažyti kiaušinius (kad vištos kiaušinių nemėtytų, jų nelestų, kad atsimintume sudaužytą Kristaus kūną ir pan.)?“ [11, 26]. Interviu pirmiausiai užduodamas pagrindinis klausimas ir užfiksuojama respondentui žinoma informacija, o skliaustuose esantys galimi atsakymo variantai paprastai suformuluojami kaip patikslinantys klausimai, tada, jei respondentas ko nors nepaminėjo, siekiant išsiaiškinti, ar jam tokia informacija žinoma. Pačiam respondentui užrašant atsakymus į tokius klausimus skliaustuose pateikta informacija gali būti suprasta kaip uždaro pobūdžio klausimai ir klaidinti.

Su vėlyvu etnografinės medžiagos rinkimu, siekiu užfiksuoti kuo senesnių gyvojoje tradicijoje jau neegzistuojančių ar retų kultūrinių realijų, siečiau ir tokį klausimų formulavimą, kai tyrėjas įvardija paprotį, veiksmą, pasako būrimo būdą ar pan. ir klausia respondento, ar jis taip darė, ar žino, kad kažkas taip būtų daręs. Pavyzdžiui, „Ar pirmą Velykų dieną suaugę žmonės ir seni eidavo pas kaimynus vandeniu ir rankšluosčiu nešini jų prausti ar bent jiems rankų numazgoti?“ [11, 9] arba „Ar per Užgavėnes važiuodavo merginos rogėse susėdusios ant verpsčių? Gal ant verpsčių nuo kalnelių važinėdavosi vaikai?“ [11, 35]. Tokiu atveju respondentui belieka patvirtinti, kad jis žino tyrėjo pateiktą informaciją ir galbūt dar gali kažką pridurti iš savo patirties arba prisipažinti, kad yra prasčiau informuotas už tyrėję ir pateiktos informacijos nežino. Čia kyla subjektyvumo grėsmė, nes respondentas gali tiesiog patvirtinti pateiktą informaciją nenorėdamas pasirodyti neišmanėlis.

Lyginant 1991 ir 2007 m. pakartotinai išspausdintus pataisytus klausimynus akivaizdu, kad dažnai patikslinamas bei susiaurinamas objektas. Pavyzdžiui, klausimynas „Švėstas ir nepaprastas vanduo“ (1991), sukonkretinus objektą, pervadintas „Švėstas Velykų ir Sekminių vanduo“ (2007), taip pat atsisakyta su pavadinime minimomis šventėmis nesusijusių klausimų apie vandenį, todėl klausimynas sutrumpėjo. Arba klausimynas „Apeiginė ugnis ir duona“ (1991) pertvarkomas į du atskirus – „Apeiginė ugnis“ ir „Apeiginė duona“ (2007). Pirmajame apie ugnį daugiausia dėmesio skiriama velykinei ugniai, Joninių laužams, apeigoms su Grabnyčių žvake ir pan. Stengiamasi gauti kuo daugiau informacijos apie bet kokį ne buitinių ugnies naudojimą per kalendorines šventes, smilkymo apeigas, žmonių požiūrį į ugnį ir pan. Klausimynu „Apeiginė duona“ siekiama išsiaiškinti žmonių

požiūrį į duoną bei surinkti informaciją apie apeiginį duonos naudojimą ir per kalendorines šventes. Pataisytuose klausimynuose dažnai pasikeičia klausimų skaičius. Klausimynai pailgėja, nes atskirai sunumeruojami anksčiau vieną numerį turėję keli klausimai. Klausimų skaičius keičiasi ir dėl objekto patikslinimo arba atsakius klausimų apie labai senus švenčių elementus, apie kuriuos jaunesnės kartos respondentai jau nieko nežino.

I. R. Merkienės sudarytuose klausimynų rinkiniuose, kaip ir aukščiau aptartame J. Mardosos leidinyje, klausimų apie tam tikrus kalendorinių švenčių aspektus galima rasti ir savo pavadinimu visiškai su šventėmis nesusijusiuose klausimynuose. Jų tematika labai įvairi: etiketas, jaunimo papročiai, maistas, skalbimas, būrimai ir pan.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, žymiai padaugėjo kalendorinių švenčių tematika publikuotų medžiagos rinkimo priemonių. Jų galima priskaičiuoti arti pusšimčio. Tai rodo didžiulį tyrėjų susidomėjimą šia tema. Sovietmečiu daugelio kalendorinių švenčių šventimas buvo labai suvaržytas ar net draudžiamas, todėl ši dvasinės kultūros sritis labai nukentėjo, ir tyrėjai skubėjo fiksuoti atmintyje ar gyvojoje tradicijoje dar išlikusias kultūros realijas. Daugiau publikuota medžiagos rinkimo priemonių, todėl jos tapo labiau prieinamos visuomenei – išspausdintais etnografiniais klausimynai galėjo naudotis jau ne vien jį sudaręs tyrėjas, tačiau ir kraštotyrininkai, studentai bei visi norintys. Remiantis Lietuvos istorijos instituto Bibliotekos rankraštyno Etnologijos skyriaus fondo inventorine knyga, galime teigti, kad dauguma XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje išspausdintų medžiagos rinkimo priemonių buvo naudojamos etnografiniams duomenims rinkti. Inventoriniai įrašai rodo, kad informaciją rinko tiek patys tyrėjai, tiek pagalbininkai – kraštotyrininkai, studentai, moksleiviai (12). Taip pat galime išvelgti sąsajas tarp etnografinės medžiagos rinkimo priemonių kūrimo ir minėto rankraštyno etnografinių aprašų kalendorinių švenčių tema kiekio. Dauguma (13) Lietuvos istorijos instituto bibliotekos Etnologijos skyriaus fondo rankraštyne sukauptų duomenų apie kalendorines šventes yra iš XX a. 9–10-ojo dešimtmečių, t. y. iš to paties laikotarpio, kaip buvo sudaryta daugiausia etnografinės medžiagos rinkimo priemonių.

IŠVADOS

Spausdintos teminės medžiagos rinkimo priemonės, skirtos duomenims apie kalendorines šventes rinkti, datuotinos XX a. 3–4-uoju dešimtmečiais. Daugiausia klausimų, skirtų empirinei medžiagai apie kalendorines šventes rinkti, paskelbta P. Būtėno sudarytoje „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programoje“ ir J. Balio redaguotame „Tautosakos rinkėjo vadove“. Nors pastarasis leidinys skirtas tautosakinei medžiagai rinkti, tačiau daug jame

(12) Paminėsiu tik keletą iš aptartų klausimynų, kurie dažniausiai minimi inventorinėje knygoje, pagal kuriuos surinkta daugiausia medžiagos. I. R. Merkienės klausimynas „Kalendorinių švenčių trukmė“. Juo remiantis surinktos medžiagos yra 16-oje bylų (IIES b. 1407, 1738, 1739, 1740, 1737, 1741, 1742, 1744, 1745, 1751, 1753, 1754, 1752, 1755, 1760, 1773). Medžiaga daugiausiai surinkta moksleivių. Pagal S. Gutauto ir Ž. Šaknio sudarytą klausimyną „Atlaidai“ surinktos medžiagos yra 14-oje bylų (IIES b. 1389, 1430, 1431, 1433, 1434, 1435, 1436, 1441, 1625, 1883, 2044, 2043, 2140, 2210). Medžiaga taip pat rinkta ne pačių autorių. I. R. Merkienės klausimynas „Pati mėgstamiausia šventė“. Juo remiantis surinktos medžiagos yra 12-oje bylų (IIES b. 1736, 1737, 1739, 1740, 1741, 1743, 1744, 1746, 1748, 1754, 1760, 2015). Dažniausiai pagal šį klausimyną medžiagą rinko moksleiviai. Tai buvo užduotis stojantiems į Jaunųjų etnologų ir Etnokultūros mokyklą.

(13) Lietuvos istorijos instituto bibliotekos Etnologijos skyriaus fondo rankraštyne yra 234 bylos, kuriose užfiksuoti duomenys apie kalendorines šventes. Iki XX a. 9-ojo dešimtmečio užfiksuotos tik 32 bylos.

suformuluotų klausimų apima ir etnografinius švenčių momentus, o surinkti empiriniai duomenys gali būti vertingi tiek etnologams, tiek tautosakininkams.

Sovietmečiu priemonės etnografinėi medžiagai apie kalendorines šventes rinkti sudarinėtos ir spausdintos retai. Dauguma lietuvių tradicinių kalendorinių švenčių susijusios su katalikiškuoju kalendoriumi, todėl tokios medžiagos rinkimas buvo ideologiškai nepriimtinas. Pirmoji sovietmečiu kalendoriniams papročiams skirta publikuota anкета buvo „Žiemos periodo kalendoriniai papročiai“. 1982 m. ją sudarė I. R. Merkienė ir V. Čiubrinskas. Rankraštinių priemonių, skirtų medžiagai apie kalendorines šventes rinkti, būta ir anksčiau. P. Dundulienės liudijimu, 1970–1973 m. ji parengė anketas apie kalendorines ir agrarines apeigas. Archyvuose esanti medžiaga apie kalendorines šventes taip pat liudija buvus informacijos rinkimo priemonių.

Atgimimo laikotarpiu ir Lietuvai atkūrus nepriklausomybę (1900) buvo galima nevaržomai tirti savo tautos praeitį, kultūrinį palikimą. Šiuo metu ženkliai išaugo publikuotų etnografinės medžiagos rinkimo priemonių kalendorinių švenčių tema skaičius. 1989–2007 m. autorei pavyko užfiksuoti 47 publikuotas etnografinės medžiagos rinkimo priemones. Mokslininkus, kraštotyrininkus domino kalendorinių švenčių tema. Jie sudarinėjo klausimynus turėdami tikslą tiek susirinkti etnografinę medžiagą savo vykdomiems tyrimams, tiek etnografinio aprašo pavidalu sukaupti ir išsaugoti informaciją kaip paveldą.

Klausimynus, skirtus etnografinėi medžiagai apie kalendorines šventes rinkti, pagal norimos surinkti informacijos pobūdį galima suskirstyti į šias grupes: 1) klausimynai, kuriais siekiama surinkti išsamius duomenis apie vieną šventę; 2) klausimynai, kuriais naudojantis norima surinkti kuo išsamesnę informaciją apie dvi ar daugiau švenčių, sezonines šventes arba išskirtinius laikotarpius; 3) siekiama surinkti etnografinę medžiagą apie konkretų faktą, objektą, paprotį ar pan., susijusį su keletu ar visomis kalendorinėmis šventėmis, tam tikro objekto apeiginių naudojimą skirtingų švenčių metu; 4) norima surinkti etnografinę medžiagą apie tam tikrą faktą, objektą, paprotį ar pan. konkrečios kalendorinės šventės metu.

Analizuotoms empirinės medžiagos rinkimo priemonėms būdinga tai, kad jose gausu į praeitį orientuotų klausimų. Stengiamasi užfiksuoti kuo senesnius duomenis, žmonių prisiminimus. Skiriasi XX a. I pusės ir XX a. pabaigos medžiagos rinkimo priemonių klausimų formulavimo metodika. XX a. I pusės priemonėse vartojamos laiko, vietos atžvilgiu neapibrėžtos sąvokos „seniau“, „senovės lietuviai“, klausiama, kaip darė seniau, kaip daro dabar ir pan. XX a. pabaigoje sudarytos medžiagos rinkimo priemonės orientuotos konkrečioje vietovėje gyvenančių ar gyvenusių žmonių šventimo būdams nustatyti bei kiek įmanoma tiksliau apibrėžti laiką. Laiko intervalui nustatyti dažnai naudojami klausimai apie trijų kartų šventimo tradicijas – kaip šventė seneliai, tėvai ir kaip švenčia duomenų pateikėjas. Tokią į praeitį nukreiptą etnografinės medžiagos rinkimo praktiką visų pirma siečiau su vėlyvu etnografinės medžiagos rinkimu Lietuvoje, etnografinių duomenų trūkumu ir tik po to su metodinėmis tyrimų nuostatomis. Buvo skubama pirmiausia užfiksuoti ne gyvenamojo laikotarpio, o praeities realijas, kurias geriausiai žinojo seni žmonės. Nuogąstauta, kad jiems mirus negrįžtamai bus prarasta vertinga informacija.

PADĖKA

Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. VAT-30/2012).

Gauta 2014 06 19

Priimta 2014 10 10

Literatūra ir šaltiniai

- [1] BALYS, Jonas. Pažinkime lietuviškas Kalėdas. *Tautos mokykla*, 1934, Nr. 24, p. 467–468.
- [2] BERNARD, H. Russell. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. AltaMira Press, 2006.
- [3] B-is, Pelikšas [BUGAILIŠKIS]. Šiaulių kraštotyros draugijos penkmetis (1927–1932 metų darbuotės apžvalga). *Šiaulių metraštis*, Šiauliai: Titnagas, 1933, Nr. 4, p. 61–86.
- [4] BUZAS, J. Rinkime duomenis apie Vilniaus verbas ir jų gamintojus. *Kraštotyra*. Vilnius: Mintis, 1971, p. 335–336.
- [5] ČEPAITIENĖ, Auksuolė. *Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas. Besikeičianti Lietuva XX amžiuje*. Vilnius: LII I-klā, 2013.
- [6] ČIUBRINSKAS, Vytis. Sovietmečio iššūkiai Lietuvos etnologijai: disciplina, ideologija ir patriotizmas. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2001, t. 1(10), p. 99–117.
- [7] DE MUNCK, Victor C. *Kultūros tyrimai: patirtis ir apibendrinimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.
- [8] DUNDULIENĖ, Pranė. *Etnografijos mokslas Vilniaus universitete: skiriama aukštųjų mokyklų istorijos, etnografijos ir lituanistikos specialybės studentams*. Vilnius: LTSR aukšt. ir spec. vid. mokslo m-ja, 1978.
- [9] GIEDRIENĖ, Regina. *Mirusiųjų pagerbimo papročiai kapinėse. Anketa*, 1975.
- [10] GUTAUTAS, Stasys; ŠAKNYS, Žilvytis. *Atlaidai*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Lietuvos istorijos institutas, 1990, Etnografinių klausimų lapas Nr. 135.
- [11] *Kaimo papročiai ir žiniija: etnografinių klausimų rinkinys*. Sudarė R. Merkienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1991.
- [12] *Kalėdų ir N. metų švenčių apeigų anketa*. Šiauliai: Sp. „Titnagas“, 1932, Šiaulių „Aušros“ muziejaus Etnografinis archyvas, anketa Nr. 3.
- [13] KONČIUS, Ignas. Programa etnografijos medžiagai rinkti. *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 6–7, p. 411–417.
- [14] KONČIUS, Ignas. *Ūkiškosios tautosakos rinkimo programa*. Jaunųjų Ūkininkų ratelių s-gos leidinys, 1936.
- [15] KUDIRKA, Juozas. *Joninės*. Vilnius: Vizija, 1991.
- [16] KUDIRKA, Juozas. *Jurginės*. Vilnius: Informacijos ir leidybos centras, 1997.
- [17] KUDIRKA, Juozas. *Kūčių naktis*. Vilnius: Lietuvos liaud. kultūros centras ir firma „Vizija“, 1990.
- [18] KUDIRKA, Juozas. *Kūčių stalas*. Vilnius: Lyra, Vyturys, 1989.
- [19] KUDIRKA, Juozas. *Papročiai ir kaimo kultūra*. Kaunas: Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmai, 1996.
- [20] KUDIRKA, Juozas. *Velykų šventės: etnogr. studijos*. Vilnius: Mokslas, 1992.
- [21] KUDIRKA, Juozas. *Velykų šventės*. Vilnius: Mintis, 1990.
- [22] LAPINSKIENĖ, Lionė. Petro Butėno „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa“. *Liaudies kultūra*, 2003, Nr. 1(88), p. 44–53.
- [23] *Lietuvių kalendoriniai metai: anketų rinkinys*. Sudarė J. Šorys. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1998.
- [24] *Lietuvos kaimo papročiai: etnografinių klausimų rinkinys*. Sudarė R. Merkienė. Vilnius: Respublikinė jaunųjų turistų stotis, 1989.
- [25] *Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa*. Sudarė P. Butėnas. Šiauliai: „Vilties“ dr-jos leidinys, 1925.

- [26] MARDOSA, Jonas. *Apie metodiką ir metodinės priemonės: medžiaga etnografini praktikai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2002. p. 36.
- [27] MARKUCKYTĖ, Elena; PILKAUSKAS, Donatas. Panevėžio mokytojų seminarija (1919–1936). *Voruta*, 2012, Nr. 17(755) [žiūrėta 2014 01 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.voruta.lt/panevezio-mokytoju-seminarija-1919-1936/>>.
- [28] MERKIENĖ, Regina; ČIUBRINSKAS, Vytis. *Žiemos periodo kalendoriniai papročiai*. Vilnius: Mokslų akademijos Istorijos institutas. LTSR Istorijos ir etnografijos muziejus, 1982, Etnografinių klausimų lapas Nr. 93.
- [29] MILIUS, Vacys. *Etnografinių anketų 1945–1973 metų bibliografija*. Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1974.
- [30] MILIUS, Vacys. Etnografinių anketų 1963–1969 m. bibliografija. *Kraštotyra*. Vilnius: Mintis, 1970, p. 351–355.
- [31] MILIUS, Vacys. *Etnografinių anketų 1974–1982 metų bibliografija*. Vilnius: Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija, 1983.
- [32] MILIUS, Vacys. *Lietuvių etnografijos bibliografija*. Vilnius: LII I-kl., 2001.
- [33] MILIUS, Vacys. *Mokslų draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- [34] MILIUS, Vacys. Programų ir anketų etnografini medžiagai rinkti bibliografija. *Kraštotyra*. Vilnius: Mintis, 1963, p. 133–135.
- [35] PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ, Rasa; SAVONIAKAITĖ, Vida; SVIDINSKAITĖ, Danguolė; ŠAKNYS, Žilvytis; ŠIDIŠKIENĖ, Irma. Lietuvos etnologijos šaltinių klasifikacija. *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 1(100), p. 14–27.
- [36] REKAŠIUS, Albinas. *Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius: Lietuvos TSR MA Istorijos institutas, Etnografijos skyrius, 1990, Etnografinių klausimų lapas, Nr. 128.
- [37] REKAŠIUS, Albinas. *Verbų apeigos ir papročiai*. Vilnius: Lietuvos TSR MA Istorijos institutas, Etnografijos skyrius, 1989, Etnografinių klausimų lapas, Nr. 127.
- [38] SAKALAUSKIENĖ, Margarita. *Švenčių tyrimas ir fiksavimas: metodinės rekomendacijos kraštotyrimams*. Vilnius: Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija, 1983.
- [39] SAVONIAKAITĖ, Vida. Apie Lietuvos etnologijos istoriją. *Lituanistica*, 2008, t. 54, Nr. 3(75), p. 59–66.
- [40] SAVONIAKAITĖ, Vida. Lietuvos etnografija tarp savos kultūros tyrimų. *Lituanistica*, 2008, t. 54, Nr. 4(76), p. 61–72.
- [41] SKRODENIS, Stasys. *Tautosakos rinkimo pagrindai*. Vilnius: Lietuvos kraštotyros d-ja, 1989.
- [42] ŠABAJEVAITĖ, Lidija. Archeologija ir etnografija Vilniaus Stepono Batoro universitete (1919–1939 m.). *Istorija*, 1980, t. 20(2), p. 95–107.
- [43] ŠAKNYS, Žilvytis. Inicialiniai ir kalendoriniai jaunimo papročiai. Iš: R. Paukštytė-Šaknienė, V. Savoniakaitė, Ž. Šaknys, I. Šidiškienė. *Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012, p. 77–135.
- [44] *Šiokiadienių ir šventadienių etnografija. Etnografinių duomenų rinkimo pagrindai*. Sudarė I. R. Merkienė. Vilnius: Versmė, 2007.
- [45] *Tautosakos rinkėjo vadovas*. Redagavo J. Balys. Lietuvių tautosakos archyvo leidinys. Kaunas, 1936.
- [46] *Tautosakos rinkėjo vadovas. Antroji laida*. Redagavo J. Balys. Lituanistikos instituto Lietuvių tautosakos archyvo leidinys. Kaunas, 1940.
- [47] VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė. *Nurodymai rinkti medžiagai „Europos etnografiniam atlasui“*. Vilnius: Lietuvos TSR MA Istorijos institutas, 1969, Etnografinių klausimų lapas Nr. 12.

[48] *Wskazówki dla zbierających przedmioty dla Muzeum Etnograficznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*. Wilno: Wydane staraniem Pracowni Etnologicznej U.S.B., 1926.

ASTA VENSKIENĖ

Tendencies of the development of ethnographic materials collecting on the theme of calendar holidays

Summary

The object of the research is the aids (programmes, questionnaires) which were designed in the first decade of the 20–21st century in Lithuania in order to collect ethnographic materials about calendar holidays. The aim of the research is to perform a quantitative and qualitative analysis in the changes of published ethnographic materials about calendar holidays. The research is based on the analysis of documents (programmes, questionnaires), as well as on descriptive, comparative and interpretative methodology.

The main sources of the article are the bibliographical index of ethnographic questionnaires published since the 5th decade of the 20th century and individual published aids of ethnographic materials collecting and their collections. Having performed the analysis of the aids of ethnographic materials collecting, it has been observed that the first thematic questionnaires in order to collect the materials about calendar holidays were made in the 4th decade of the 20th century. During the Soviet times the creation of aids of ethnographic materials collecting was unwanted due to the religious origin of numerous holidays. The greatest amount of questionnaires to collect ethnographic materials was designed during 1989–2007, the period of Revival and Independence of Lithuania.

Key words: calendar holidays, aids of ethnographic materials collecting, programmes, questionnaires